

گزارش سیاستی: ارزیابی پیامدهای حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

دفتر خدمات پژوهشی

مجموعه گزارش شماره ۲۵۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	گزارش سیاستی ارزیابی پیامدهای حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی
کد شناسه	۱۴۰۰-۵-۱۰۳۰۵
واحد ستادی	دفتر خدمات پژوهشی
پدیدآورندگان	جمعی از پژوهشگران
ناظر علمی	علی اکبر خسروی نژاد
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
طراح جلد	پدرام حاجی اسماعیلی
تاریخ انتشار	مهر ۱۴۰۰
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است	
آدرس: تهران - خیابان نجات‌اللہی - خیابان سپند - پلاک ۱۶ شماره‌های تماس ۰۲۱-۴۳۳۰۶۰۰۰ شماره پیام‌رسان ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳	
https://www.dfrc.ir/	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	۱- چالش‌های ارز ۴۲۰۰ تومانی
۲	۱-۱- تضعیف تولید داخل
۲	۲-۱- عدم تأمین اهداف اولیه
۳	۳-۱- اخلال در سیاست پولی و ارزی
۴	۴-۱- ایجاد رانت و فساد
۵	۵-۱- اخلال در سیاست تجاری
۷	۲- تحلیل نتایج حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی در سناریوهای مختلف
۱۰	۴- گام‌های کلیدی
۱۱	۴- جمع‌بندی
۱۳	منابع

فهرست جداول

صفحه

عنوان

۳	جدول ۱: مقایسه مصرف برخی اقلام کالاهای اساسی به تفکیک دهک
۸	جدول ۲: نتایج تحلیل سناریوهای شش گانه

مقدمه

یکی از پیش‌شرط‌های اصلی اصلاح ساختار بودجه دولت و برقراری توازن و تعادل میان منابع و مصارف در شرایط تنگنای تحریمی، تخصیص بهینه منابع به نیازهای کلیدی است که لازمه آن برخورداری از پیش‌بینی‌های واقع‌بینانه از درآمدهای ارزی و ریالی دولت، شناسایی و اولویت‌بندی دقیق نیازها و آگاهی از پیامدهای اقتصادی و اجتماعی اتخاذ تصمیمات سیاستی می‌باشد. دولت ایران طی دهه‌های اخیر هر ساله حجم بالایی از یارانه‌های پیدا و پنهان را با هدف کنترل قیمت‌ها و ثبات بخشی به بازار، ایجاد عدالت و کاهش فاصله طبقاتی پرداخت می‌کند. از ابتدای سال ۱۳۹۷، با خروج آمریکا از برجام و محدود شدن ورودی منابع ارزی به کشور، دولت وقت به منظور ممانعت از افزایش قیمت کالاهای اساسی، تصمیم به پرداخت ارز ترجیحی ۴۲۰۰ تومانی برای واردات کالاهای اساسی گرفت. باگذشت بیش از ۳ سال از اجرای سیاست یارانه‌ای مذکور، ارزیابی‌های کارشناسی حکایت از آن دارند که فاصله زیادی میان اهداف پیش‌بینی‌شده و پیامدهای واقعی این سیاست وجود دارد، به طوری که مواردی همچون ایجاد رانت و فساد گسترده برای گروه‌های خاص، عدم اصابت درست ارز یارانه‌ای به گروه هدف، اخلاف در چارچوب سیاست ارزی و پولی بانک مرکزی، ایجاد تقاضای کاذب و واردات و صادرات مجدد یک کالا و هدررفت حداقل بخشی از ذخایر ارزشمند و محدود ارزی در شرایط اوج فشارهای تحریمی، غیر قابل انکار است. با وجود این، نگرانی از پیامدهای تورمی حذف ارز ترجیحی به‌ویژه با توجه به تأثیر مستقیم آن بر قیمت کالاهای اساسی مورد نیاز خانوارها، افزایش میزان فقر و گستره آن، افزایش نابرابری، سیاست‌گذار را در اتخاذ تصمیم نهایی دچار تردید جدی نموده است؛ شرایط تورم فزاینده و آسیب‌های احتمالی به معیشت خانوارها نیز به این تردید بیشتر دامن می‌زند. گزارش حاضر ضمن بررسی آثار و پیامدهای واقعی تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی به واردات کالاهای اساسی طی سال‌های اخیر، به تحلیل نتایج حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی در سناریوهای مختلف پرداخته و با تحلیل الزامات و پیش‌نیازهای حذف ارز ترجیحی، تصویر دقیقی از گام‌های عملی مورد نیاز برای اجرای برنامه سیاستی مذکور را ارائه و در عین حال امکان‌پذیری اجرای این تصمیم اصلاحی و تحول‌گرا را در سال جاری ارزیابی می‌نماید.

۱- چالش‌های ارز ۴۲۰۰ تومانی

تعیین نرخ ۴۲۰۰ تومانی برای ارز واردات کالاهای اساسی از اردیبهشت ۱۳۹۷، از ابتدا با حواشی زیادی همراه بود و در ادامه بروز چالش‌های اقتصادی ناشی از این تصمیم، ضعف تحلیل اولیه را بیش از پیش نمایان ساخت. در ادامه مجموعه چالش‌ها و معضلات ایجاد شده به واسطه اتخاذ این تصمیم که حذف تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی را در اقتصاد کشور اجتناب‌ناپذیر می‌کند در زیر اشاره نمی‌شود:

۱-۱- تضعیف تولید داخل

- به دلیل عدم توان رقابت تولیدکننده داخلی (که هزینه‌هایش با نرخ ارز آزاد افزایش پیدا کرده است) با واردات ارزان قیمت (ارز ۴۲۰۰ ریالی)، تولید داخل تضعیف شده و نیاز به واردات افزایش می‌یابد. روند افزایشی واردات نهاده‌ها و کالاهای اساسی بدون تغییر در الگوی مصرف داخل مثال بارز آن است.

- در حاشیه ماندن پروژه‌های جایگزین‌یابی نهاده‌های دامی و رسیدن به مرز خودکفایی اقلام وارداتی با توجه به جذابیت واردات آن. این در حالی است که تأمین کالاهای اساسی جزء لاینفک تأمین امنیت غذایی کشور است و نباید به راحتی با اتخاذ چنین سیاست‌هایی، انگیزه تولید داخل را کاهش داد و ظرفیت‌های تولید را از بین برد. برای مثال سیاست‌های غلط در واردات گندم با ارز ۴۲۰۰ تومانی و هم نرخ پایین خرید تضمینی (نرخ خرید تضمینی گندم در سال جاری ۵۰۰۰ تومان است، اما در عمل برای هر کیلوگرم گندم وارداتی تا ورود به گمرک ۰/۳ دلار از منابع ارزی پرداخت می‌شود که با نرخ ۲۴ هزار تومان برای هر دلار، ۷۲۰۰ تومان با در نظر گرفتن حقوق عوارض گمرکی و هزینه حمل، رقم بالاتری خواهد شد). از سوی دیگر رسوب نهاده‌های دام و طیور در گمرکات کشور و عدم دستیابی تولیدکنندگان به نرخ مصوب در سامانه بازار گاه منجر به افزایش مصرف گندم به عنوان جایگزین خوراک دام و طیور شده است. به علاوه سود سرشار واردکننده از مابه‌التفاوت نرخ ارز باعث می‌شود تا واردکننده همواره قیمت را پایین‌تر از هزینه نهایی تولیدکننده و بالاتر از قیمت با ارز ترجیحی قرار دهد و بدین طریق علاوه بر منتفع کردن واردکنندگان از سود حاصل از تخصیص ارز ترجیحی برای واردات و فروش در بازار به نرخ پایین‌تر از هزینه نهایی تولیدکننده، به تولید نیز آسیب جدی وارد می‌شود.

۲-۱- عدم تأمین اهداف اولیه

- در حالی که هدف اولیه دولت از اختصاص ارز ۴۲۰۰ تومانی به کالاهای اساسی، جلوگیری از افزایش شدید قیمت این کالاها و حفظ قدرت خرید خانوارها بود، عواملی مانند قاچاق معکوس، تورم بالا، عدم کنترل میزان مصرف

دیگر، در حالی که در نتیجه اعمال تحریم‌های نفتی، توان اهرمی بانک مرکزی در لنگر نمودن نرخ ارز به شدت محدود شده بود، الزام این بانک به اختصاص ارز ۴۲۰۰ تومانی به کالاهای اساسی، عملاً دست بانک مرکزی را برای حفظ دستاوردهای تورمی خالی کرده و زمینه‌ساز سرعت گرفتن روند فزاینده رشد نقدینگی شد.

۴-۱- ایجاد رانت و فساد

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی برای اقتصاد ایران به دنبال داشت، ایجاد زمینه رانت و فساد گسترده برای گروه‌هایی خاص بوده است که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- عدم واردات به ازای ارز تخصیصی یا جعل اسناد جهت دریافت اولویت ارزی کالای رسوبی در گمرکات کشور.
- دپو و احتکار قانونی کالا در بنادر و ترخیص کالاهای اساسی بعد از گران شدن کالا در بازار به علت کمبود و کسب سودهای کلان.
- احتکار در شبکه توزیع داخلی قبل از چانه‌زنی برای دریافت مصوبه افزایش قیمت.
- واردات بیش از نیاز کشور به دلایلی چون حفظ موجودی انبارها، قاچاق معکوس، توزیع خارج از شبکه، صادرات مجدد پس از فرآوری جزئی و ... با توجه به جذابیت ارز ترجیحی.
- عرضه خارج از شبکه و به نرخ آزاد برخلاف نرخ‌گذاری مصوب.
- استفاده از کالای یارانه‌ای در سایر زنجیره‌ها (استفاده از ذرت به‌عنوان مکمل، استفاده از ذرت دامی در صنایع غذایی، آرد نانوایی برای صنف بیسکویت و شیرینی‌پزی و ...).
- قاچاق معکوس (روغن خوراکی بیش از ۱ سال ماندگاری دارند و فراوانی روغن ایرانی در کشورهای همسایه مؤید این موضوع است، سرانه مصرف آرد برخی استان‌های مرزی از برخی استان‌های بزرگ نیز بیشتر است).
- صادرات رسمی (۵/۴ میلیون تن آرد مصرفی صنف و صنعت و ۴۰ درصد روغن مصرفی صنف و صنعت، صرف تولید محصولاتی می‌شوند که بعضاً صادر و با نرخ نیمایی تسویه ارزی می‌شوند).
- افزایش تعداد شرکت‌های فعال در واردات نهاده‌ها از زمان تخصیص ارز ترجیحی به بیش از ۴۰۰ شرکت، در صورتی که تعداد شرکت‌های این حوزه تا پیش از آن به ۱۵ شرکت نیز نمی‌رسید.
- فساد گسترده در شبکه توزیع در سراسر کشور و بحران کمبود کالا برخلاف تأمین کافی ارز و موجودی مطلوب در برخی مقاطع زمانی.

۵-۱- اخلاص در سیاست تجاری

با وجود آنکه بخش اصلی واردات با نرخ نیمایی صورت می‌گیرد، مبنای محاسبه حقوق ورودی همچنان نرخ ارز ۴۲۰۰۰ ریالی است. این موضوع علاوه بر آنکه نوعی مزیت برای واردات محسوب می‌شود، درآمدزایی دولت را دچار چالش جدی می‌کند؛ آن‌هم در شرایطی که طبق پیش‌بینی‌ها، کسری بودجه دولت در سال ۱۴۰۰ قابل توجه خواهد بود. در واقع در نظر گرفتن نرخ ارز ۴۲۰۰۰ ریالی برای محاسبه حقوق ورودی، فارغ از خلاف قانون بودن، علاوه بر کاهش درآمد دولت، نرخ مؤثر حقوق ورودی را نیز کاهش می‌دهد و در نتیجه، نرخ حمایت مؤثر از کالای داخلی در مقابل کالای وارداتی را نیز عملاً کاهش داده است. محاسبات مرکز پژوهش‌های مجلس در خصوص عایدی ناشی از تغییر نرخ ارز مبنای محاسبه حقوق ورودی از نرخ ارز ۴۲۰۰۰ ریالی به نرخ ارز مفروض در قانون بودجه سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد در صورت اجرای بند «و» تبصره (۷) قانون بودجه سال ۱۴۰۰ (تغییر نرخ ارز مبنای محاسبه ارزش گمرکی کالاهای وارداتی (به‌استثنای کالاهای اساسی، دارو و تجهیزات مصرفی پزشکی) بر اساس نرخ سامانه ETS با نرخ متوسط ۲۴۰,۰۰۰ ریال)، درآمد دولت از محل حقوق ورودی در ۶ ماهه باقی‌مانده از سال ۱۴۰۰ رقمی حدود ۳۰۰ هزار میلیارد ریال بدون احتساب مالیات بر ارزش‌افزوده و حدود ۵۵۰ هزار میلیارد ریال با احتساب مالیات بر ارزش‌افزوده خواهد شد^۲ که این رویه، می‌تواند تا حدودی از میزان کسری بودجه و ناترازی بودجه در سال ۱۴۰۰ بکاهد. از سوی دیگر، هرچند بررسی‌ها نشان می‌دهد افزایش نرخ ارز مبنای نرخ حقوق ورودی، به‌صورت محدود منجر به افزایش قیمت برخی کالاها خواهد شد؛ اما دولت می‌تواند با کاهش نرخ تعرفه کالاهای مورد دغدغه، این آثار را نیز کاهش داده و بازار را کنترل نماید.

بررسی‌ها نشان می‌دهد افزایش قیمت کالاهای وارداتی به‌واسطه تغییر نرخ ارز، مبنای محاسبه حقوق ورودی با فرض تعدیل (کاهش) و عدم تعدیل نرخ حقوق ورودی از نرخ ارز ترجیحی به نرخ ارز مفروض در قانون بودجه سال ۱۴۰۰، بسته به گروه کالایی از صفر تا ۱۲/۴ درصد در حالت تعدیل حقوق ورودی و از ۰/۱۹ درصد تا ۱۴/۷۲ درصد در حالت عدم تعدیل حقوق ورودی متغیر خواهد بود. نکته اساسی آن است که میزان افزایش قیمت کالاهای غذایی اساسی به دلیل پایین بودن نرخ مآخذ آن‌ها (۴ و ۵ درصد) با فرض ثبات شرایط و عدم تعدیل نرخ حقوق ورودی در بدبینانه‌ترین حالت حداکثر به‌طور متوسط حدود ۳/۷۶ درصد خواهد بود.

شایان‌ذکر است افزایش قیمت‌های مذکور لزوماً به معنای افزایش نرخ تورم مصرف‌کننده نخواهد بود، چراکه از یک طرف قیمت بازاری بسیاری از کالاهای وارداتی در حال حاضر با نرخی بالاتر از قیمت با لحاظ حقوق ورودی با نرخ نیما است و از طرف دیگر به دلیل تأمین بسیاری از کالاها از محل تولیدات داخلی، افزایش ۱۰ درصدی شاخص قیمت کالاهای وارداتی لزوماً به معنای افزایش ۱۰ درصدی نرخ تورم مصرف‌کننده نیست و چه‌بسا کمتر نیز خواهد بود. در جمع‌بندی این بخش باید اذعان داشت، این تصمیم نه‌تنها نتوانسته اهداف اولیه مدنظر تصمیم‌گیران را

۲. رقم محاسبه‌شده با فرض واردات به میزان سال ۱۳۹۸ است.

تأمین کند، در عین حال تبعات ناگواری همچون تضعیف تولید داخلی را در پی داشته و موجب ایجاد اختلال در سیاست پولی و ارزی از یکسو و اختلال در سیاست تجاری کشور از سوی دیگر شده است. در کنار ایجاد این انحرافات سیاستی، نظام چندنرخ‌ی ارزی، سبب ایجاد رانت و فساد نیز در کشور شده است و تداوم آن در دولت مردمی و عدالت‌محور شایسته نخواهد بود.

در ادامه برای مواجهه علمی با مقوله آثار و تبعات حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی و ایجاد بستر مناسب کارشناسی در سنجش و تعیین دامنه واقعی آثار اتخاذ این تصمیم اصلاحی، نتایج حاصل از بررسی‌های صورت گرفته در سناریوهای مختلف ارائه می‌شود.

۲- تحلیل نتایج حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی در سناریوهای مختلف

بدیهی است که با حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی و تخصیص ارز به قیمت نیمایی برای ۵ کالای اساسی و یا تعدادی از این کالاها، قیمت کالاهای اساسی دستخوش تغییراتی خواهد شد. به منظور بررسی دقیق تر تحولات قیمتی احتمالی در شش سناریوی مختلف، نتایج حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی و تخصیص ارز به نرخ نیمایی بر اساس قیمت کالاهای اساسی در پایان شهریورماه ۱۴۰۰، مورد بررسی قرار گرفته است. در ارزیابی صورت گرفته فروض زیر مدنظر بوده‌اند:

منظور از حذف یک نهاده، فروش ارز جهت واردات آن نهاده به نرخ ارز نیمایی (۲۳۰۰۰ تومانی) است.

نرخ ارز مبنای حقوق ورودی هم بر اساس نرخ ارز نیمایی ۲۳۰۰۰ تومان است.

سناریو ۱: در سناریوی اول فرض بر آن است که ارز تخصیص داده شده به نهاده‌های روغن خام، دانه‌های روغنی و کنجاله به نرخ نیمایی (۲۳۰۰۰ تومان) تغییر کند، ولی دیگر نهاده‌ها از ارز ۴۲۰۰ تومانی بهره‌مند شوند.

سناریو ۲: در سناریوی دوم فرض بر آن است که ارز تخصیص داده شده به نهاده ذرت به نرخ نیمایی (۲۳۰۰۰ تومان) تغییر کند، ولی دیگر نهاده‌ها از ارز ۴۲۰۰ تومانی بهره‌مند شوند.

سناریو ۳: در سناریوی سوم فرض بر آن است که ارز تخصیص داده شده به نهاده جو به نرخ نیمایی (۲۳۰۰۰ تومان) تغییر کند، ولی دیگر نهاده‌ها از ارز ۴۲۰۰ تومانی بهره‌مند شوند.

سناریو ۴: در سناریوی چهارم فرض بر آن است که ارز تخصیص داده شده به نهاده‌های روغن خام، دانه‌های روغنی، کنجاله و جو به نرخ نیمایی (۲۳۰۰۰ تومان) تغییر کند، ولی نهاده ذرت از ارز ۴۲۰۰ تومانی بهره‌مند شود.

سناریو ۵: در سناریوی پنجم فرض بر آن است که ارز تخصیص داده شده به تمامی نهاده‌ها به نرخ نیمایی (۲۳۰۰۰ تومان) تغییر کند.

سناریو ۶: در سناریوی ششم فرض بر آن است که ارز تخصیص داده شده به تمامی نهاده‌ها به نرخ نیمایی (۲۳۰۰۰ تومان) تغییر کند، همچنین نرخ حقوق ورودی به یک‌پنجم کاهش یابد (به عنوان مثال ۵ درصد حقوق ورودی ذرت به ۱ درصد تقلیل یابد).

جدول ۲: نتایج تحلیل سناریوهای شش‌گانه

تغییرات قیمت سناریو ۶	سناریو ۶: حذف همه و کاهش ۸۰ درصد نرخ حقوق ورودی	تغییرات قیمت سناریو ۵	سناریو ۵: حذف همه	تغییرات قیمت سناریو ۴	سناریو ۴: حذف دانه‌های روغنی، روغن خام و کنجاله و جو	تغییرات قیمت سناریو ۳	سناریو ۳: حذف جو	تغییرات قیمت سناریو ۲	سناریو ۲: حذف ذرت	تغییرات قیمت سناریو ۱	سناریو ۱: حذف دانه‌های روغنی، روغن خام و کنجاله	قیمت بازار (۳۰ شهریور ۱۴۰۰)	شرح کالا
۷۸	۹۶۰۰۰	۸۳	۹۹۰۰۰	-۵۶	۲۴۰۰۰	-۵۶	۲۴۰۰۰	۸۳	۹۹۰۰۰	-۵۶	۲۴۰۰۰	۵۴۰۰۰	ذرت دانه‌ای
۱۷۹	۲۲۱۰۰۰	۱۹۹	۲۳۷۰۰۰	۱۹۹	۲۳۷۰۰۰	-۳۸	۴۹۰۰۰	-۳۸	۴۹۰۰۰	۱۹۹	۲۳۷۰۰۰	۷۹۲۰۰	دانه سویا
۱۴۲	۱۸۱۰۰۰	۱۷۴	۲۰۵۰۰۰	۱۷۴	۲۰۵۰۰۰	-۴۱	۴۴۰۰۰	-۴۱	۴۴۰۰۰	۱۷۴	۲۰۵۰۰۰	۷۴۹۰۰	کنجاله سویا
۸۱	۹۵۰۰۰	۸۶	۹۸۰۰۰	۸۶	۹۸۰۰۰	۸۶	۹۸۰۰۰	-۵۴	۲۴۰۰۰	-۵۴	۲۴۰۰۰	۵۲۶۰۰	جو
۵۸	۹۸۰۰۰	۶۴	۱۰۲۰۰۰	۲۱	۷۵۰۰۰	-۱۵	۵۳۰۰۰	۲۹	۸۰۰۰۰	۲۱	۷۵۰۰۰	۶۲۲۰۰	جوجه یک‌روزه گوشتی
۱۲	۱۶۲۰۰۰	۱۶	۱۶۸۰۰۰	-۹	۱۳۲۰۰۰	-۳۰	۱۰۲۰۰۰	-۵	۱۳۸۰۰۰	-۹	۱۳۲۰۰۰	۱۴۵۰۰۰	جوجه یک‌روزه تخم‌گذار
۳۷	۹۶۰۰۰	۴۱	۹۹۰۰۰	۲۷	۸۹۰۰۰	۶	۷۴۰۰۰	۱۰	۷۷۰۰۰	۱۷	۸۲۰۰۰	۷۰۰۰۰	شیر خام درب دامداری
۴۸	۵۶۹۰۰۰	۵۵	۵۹۷۰۰۰	۱۹	۴۵۸۰۰۰	-۲۱	۳۰۳۰۰۰	۱۵	۴۴۳۰۰۰	۱۹	۴۵۸۰۰۰	۳۸۵۰۰۰	گوشت مرغ
۴۵	۳۹۸۰۰۰	۵۲	۴۱۸۰۰۰	۱۷	۳۲۲۰۰۰	-۲۲	۲۱۵۰۰۰	۱۳	۳۱۱۰۰۰	۱۷	۳۲۲۰۰۰	۲۷۵۰۰۰	مرغ زنده
۱۰	۱۶۲۰۰۰۰	۱۱	۱۶۳۴۰۰۰	۹	۱۶۰۰۰۰۰	۵	۱۵۴۹۰۰۰	-۱	۱۴۵۸۰۰۰	۰	۱۴۷۵۰۰۰	۱۴۷۰۰۰۰	گوشت گوسفند
۳۰	۶۹۰۰۰۰	۳۱	۶۹۴۰۰۰	۲۹	۶۸۳۰۰۰	۲۶	۶۶۶۰۰۰	۲۰	۶۳۵۰۰۰	۲۱	۶۴۰۰۰۰	۵۳۰۰۰۰	گوسفند زنده
۵	۱۵۹۶۰۰۰	۶	۱۶۱۳۰۰۰	۳	۱۵۷۲۰۰۰	-۱	۱۵۱۱۰۰۰	-۸	۱۴۰۰۰۰۰	-۷	۱۴۲۰۰۰۰	۱۵۲۰۰۰۰	گوشت گوساله
۲۱	۶۶۴۰۰۰	۲۲	۶۷۱۰۰۰	۱۹	۶۵۵۰۰۰	۱۵	۶۳۲۰۰۰	۷	۵۹۰۰۰۰	۹	۵۹۸۰۰۰	۵۵۰۰۰۰	گوساله زنده
۲۲	۳۹۵۰۰۰	۲۸	۴۱۵۰۰۰	-۱۰	۲۹۳۰۰۰	-۴۱	۱۹۳۰۰۰	-۳	۳۱۵۰۰۰	-۱۰	۲۹۳۰۰۰	۳۲۴۵۰۰	تخم‌مرغ
۴۸	۱۲۴۰۰۰	۵۲	۱۲۸۰۰۰	۳۸	۱۱۶۰۰۰	۱۷	۹۸۰۰۰	۲۰	۱۰۱۰۰۰	۲۶	۱۰۶۰۰۰	۸۴۰۰۰	شیر خام در لبنیات فروشی
۳۱۱	۷۶۰۰۰۰	۳۱۱	۷۶۰۰۰۰	۳۱۱	۷۶۰۰۰۰	-۱۱	۱۶۵۰۰۰	-۱۱	۱۶۵۰۰۰	۳۱۱	۷۶۰۰۰۰	۱۸۵۰۰۰	روغن مایع
۲۵۶	۶۴۰۰۰۰	۲۵۶	۶۴۰۰۰۰	۲۵۶	۶۴۰۰۰۰	-۱۸	۱۴۸۰۰۰	-۱۸	۱۴۸۰۰۰	۲۵۶	۶۴۰۰۰۰	۱۸۰۰۰۰	روغن جامد
۸۱		۸۸		۶۷		-۸		۱		۵۵			متوسط تغییرات قیمت *

منبع: محاسبات تحقیق

* درصد

خلاصه نتایج بررسی سناریوهای مختلف به شرح زیر است:

- جدول (۲) نشان می‌دهد که سناریوی حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی کلیه کالاهای اساسی (سناریو ۵) دارای بیشترین تبعات تورمی بوده و سناریو حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی جو (سناریو ۳) نه تنها منجر به افزایش قیمت‌ها نمی‌شود که به‌طور متوسط قیمت کالاهای اساسی را تا ۸ درصد نیز کاهش می‌دهد.
- سناریو ۵ که به حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی کلیه کالاهای اساسی اختصاص دارد، به‌طور متوسط قیمت ۱۷ قلم کالای اساسی مورد بررسی را حدود ۸۸ درصد افزایش می‌دهد و پس از آن سناریو ۶ که به معنی حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی از کلیه کالاهای اساسی و در عین حال کاهش ۸۰ درصدی حقوق ورودی است با ۸۱ درصد افزایش قیمت و سناریوی ۴ که به معنی حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی دانه‌های روغنی، روغن خام، کنجاله و جو می‌باشد با ۶۷ درصد افزایش قیمت در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.
- در میان سناریوهای مورد بررسی سناریو حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی ذرت با افزایش ۱ درصدی متوسط قیمت کالاهای اساسی دارای کمترین پیامد افزایشی است.

در تحلیل جدول بالا باید این نکته را مدنظر داشت که کالاهای اساسی سهم قابل توجهی از اقلام مصرفی مورد نیاز خانوار را تشکیل می‌دهد و از این‌رو تأثیر زیادی در ادراک و تلقی جامعه از نرخ تورم دارد. از این‌رو افزایش حساب‌نشده و بدون برنامه قیمت این کالاها از یک‌سو می‌تواند ضمن ایجاد بیش برآورد ذهنی جامعه در خصوص افزایش نرخ تورم، به التهاب در بازارها و قیمت سایر کالاها دامن بزند و از سوی دیگر فضای ذهنی اقشار مختلف درآمدی را در خصوص آمارهای تورم اعلامی نهادهای رسمی دچار تردید نماید و به کاهش سطح اعتماد عمومی دامن بزند. بنابراین، اتخاذ سیاست حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی چنانچه با توجه به این ملاحظات و دقت نظرهای اجرایی توأم شود، می‌تواند دستاوردهای مطلوبی داشته باشد.

۳- گام‌های کلیدی

مجموعه نکات پیش‌گفته و ضعف‌های اشاره‌شده در خصوص سیاست تخصیص ارز یارانه‌ای ۴۲۰۰ تومانی به کالاهای اساسی، ضرورت حذف یا حداقل اصلاح مدل حمایتی مذکور را ضروری می‌نماید؛ اما با توجه به تحلیل سناریوهای مورد اشاره در بخش قبلی، در اغلب موارد شاهد افزایش قیمت کالاهای اساسی حتی به صورت محدود هستیم. در عین حال با توجه به وضعیت نگران‌کننده نرخ تورم که طبق برآورد مرکز آمار در شهریور ۱۴۰۰ به ۴۵٫۸ درصد رسیده است و پیش‌بینی تداوم روند فزاینده تورم در ماه‌های آتی سال جاری نیز وجود دارد، جهت جلوگیری از ایجاد مشکلات جدی در معیشت خانوار، ممانعت از ایجاد موج جدید انتظارت منفی و بی‌ثباتی در بازارها و پرهیز از احتکار کالاها و در نتیجه اخلاص در روند تولید و توزیع، هرگونه سیاست اصلاحی را باید با در نظر داشتن ملاحظات و پیش‌شرط‌های لازم اعمال نمود. تجربه تلخ اجرای سیاست اصلاحی ناگهانی و بدون پیوست‌های رسانه‌ای و اجتماعی افزایش قیمت بنزین در آبان سال ۱۳۹۸ که تبعات اقتصادی و اجتماعی متعددی را به دنبال داشت، ضرورت توجه به پیش‌شرط‌ها را دوچندان می‌نماید. از جمله مهم‌ترین الزامات اصلاح سیاستی مذکور که میزان موفقیت آن را افزایش خواهد داد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- داشتن برنامه اجرایی مشخص برای اجرای طرح اصلاح سیاستی
- ۲- توجه به حمایت از خانوارهای آسیب‌پذیر
- ۳- توجه به دامنه و گستره فقر و نابرابری
- ۴- توجه به شناسایی خانوارهای آسیب‌پذیر و افزایش هدفمند دامنه پوشش خانوارها
- ۵- توجه به سرمایه در گردش زنجیره تولید
- ۶- تعیین تکلیف کالاهای واردشده در زمان اجرای سیاست
- ۷- تدوین بسته رسانه‌ای، عملیات روانی، توجیه افکار عمومی و برنامه‌ریزی برای پیشگیری از نارضایتی احتمالی

۴- جمع‌بندی

گزارش حاضر تلاش نمود ضمن بررسی سیاست تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی به کالاهای اساسی، ضعف‌ها و چالش‌های ناشی از اجرای این سیاست را مورد ارزیابی قرار دهد. تردیدی نیست که الگوی تخصیص ارز حمایتی همچون دیگر سیاست‌های یارانه‌ای و حمایتی دولت در دهه‌های اخیر، نتوانسته به اهداف اولیه خود دست یابد و بیشتر زمینه‌ساز بروز فساد و رانت گروه‌های خاص، اخلال در تحقق اهداف پولی و ارزی، اخلال در نظام تجاری و تضعیف تولید، شده است. مجموعه این موارد سیاست‌گذار اقتصادی را به سمت مقابله با این روند ناکارآمد و اجرای اصلاحات سیاستی پیش می‌برد؛ اما شرایط ویژه اقتصادی کشور به‌ویژه نرخ بالای تورم و محدودیت در دسترسی به منابع ارزی به دلیل فشارهای شدید بین‌المللی و در عین حال برخی تجارب پرهزینه اعمال سیاست‌های اصلاحی در گذشته، ضرورت برخورداری از شناخت و آگاهی کافی نسبت به پیامدهای اعمال اصلاحات و همچنین داشتن یک برنامه مدون و همه‌جانبه را گوشزد می‌نماید.

در این راستا به بررسی پیامدهای قیمتی حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی در ۶ سناریو، پرداخته شد. نتایج بررسی سناریوهای مذکور حکایت از آن دارد که در سناریوی ۱، حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی دانه‌های روغنی، روغن خام و کنجاله معادل ۵۵ درصد، در سناریوی ۲، حذف ذرت معادل ۱ درصد، در سناریوی ۴، حذف دانه‌های روغنی، روغن خام و کنجاله و جو معادل ۶۷ درصد، در سناریوی ۵، حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی همه کالاهای اساسی معادل ۸۸ درصد و در سناریوی ۶، حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی همه کالاهای اساسی و در عین حال کاهش ۸۰ درصدی نرخ حقوق ورودی، معادل ۸۱ درصد افزایش قیمت خواهیم داشت. همچنین نتیجه سناریوی ۳، بیانگر آن است که حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی جو منجر به کاهش ۸ درصدی متوسط قیمت کالاهای اساسی خواهد شد؛ بنابراین به نظر می‌رسد با توجه به اینکه کالاهای اساسی سهم قابل توجهی از اقلام مصرفی مورد نیاز خانوار را تشکیل می‌دهند و از این‌رو تأثیر زیادی در ادراک و تلقی جامعه از نرخ تورم دارد. افزایش حساب‌نشده و بدون برنامه قیمت این کالاها از یک‌سو می‌تواند ضمن ایجاد بیش برآورد ذهنی جامعه در خصوص افزایش نرخ تورم به التهاب در بازارها و قیمت سایر کالاها دامن بزند و از سوی دیگر فضای ذهنی اقشار مختلف درآمدی را در خصوص آمارهای تورم اعلامی نهادهای رسمی دچار تردید نماید و به کاهش سطح اعتماد عمومی دامن بزند.

با عنایت به نکات پیش‌گفته، با وجود تمامی پیامدهای منفی اقتصادی و اجتماعی اختصاص ارز ۴۲۰۰ تومانی به کالاهای اساسی، با توجه به شرایط حساس تورمی کشور و پیش‌بینی تداوم روند فزاینده تورم در ماه‌های آتی سال جاری، شناسایی اولویت‌ها و پیش‌نیازهای حذف ارز ترجیحی و تدوین یک برنامه عملیاتی جامع و مدون جهت اجرای برنامه اصلاحی به‌منظور حفظ ثبات و آرامش نسبی در بازارها، ممانعت از تشدید انتظارات تورمی، جلوگیری از کاهش سطح اعتماد عمومی و بروز تنش‌های اجتماعی اهمیت بسیار زیادی دارد.

توجه به افزایش میزان فقر و گستره فقر و تشدید آن در دو سال اخیر و همچنین ناکافی بودن درآمد برای اقلام خوراکی مناسب (بر اساس معیارهای تغذیه‌ای) خانوارهای فقیر و اقشار آسیب‌پذیر که دامنه آن به خانوارهای طبقه متوسط نیز گسترش پیدا کرده است، در بازنگری سیاست نرخ ارز ترجیحی ۴۲۰۰ تومانی باید مورد توجه و تأکید سیاست‌گذار قرار گیرد. واقعیت آن است که بر اساس داده‌های بودجه خانوار با افزایش قیمت کالاهای خوراکی و به ویژه کالاهای اساسی، میزان و کیفیت مصرف خانوارها به طور قابل توجهی کاهش پیدا کرده است. مسلماً هرگونه سیاست حذف نرخ ارز ترجیحی ۴۲۰۰ تومانی و یا کاهش دامنه شمول آن منجر به افزایش فشار مضاعف بر خانوارهای طبقه ضعیف خواهد شد و احتمالاً ایجاد و افزایش ناملایمت‌های اجتماعی و اعتراض را به دنبال خواهد داشت. لذا شایسته است این موضوع مورد توجه ویژه سیاست‌گذار قرار گیرد.

در پایان تأکید می‌شود با توجه به چالش‌های مهم و جدی که اعمال نرخ ارز ۴۲۰۰ تومانی برای اقتصاد کشور داشته، اصلاح و حذف آن اجتناب‌ناپذیر است و لازم است هرچه زودتر در موعد مناسب برنامه اصلاحی مذکور ضمن توجه به حمایت از خانوارهای آسیب‌پذیر و در عین حال حمایت و پشتیبانی از سرمایه در گردش زنجیره تولید، ابتدا نسبت به تعیین تکلیف کالاهای واردشده در زمان اجرای سیاست اقدام نماید و مهم‌تر از همه از یک پیوست جامع رسانه‌ای، عملیات روانی، توجیه افکار عمومی و برنامه‌ریزی برای پیشگیری از اعتراضات احتمالی برخوردار باشد.

منابع

- گزارش «احصاء گلوگاه‌های بحران‌زا برای دولت در سال ۱۴۰۰؛ پیامدهای اختصاص ارز ترجیحی به کالاهای اساسی»، ستاد اجرایی فرمان حضرت امام، مرداد ۱۴۰۰.
- گزارش «آثار مثبت اجرای تبصره (۷) قانون بودجه ۱۴۰۰ - اصلاح نرخ ارز مبنای محاسبه حقوق ورودی بر مبنای سامانه (ETS)»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شهریور ۱۴۰۰.
- صالحی اصفهانی، جواد (۱۴۰۰). «ایران تحت تحریم، تأثیر تحریم‌ها بر رفاه خانوار و اشتغال»، ترجمه محمدرضا فرهادی‌پور، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران.